

HORVÁTH PÉTER

Néptánc dialektusok interdiszciplináris kutatásának szempontjai Hajdú és Bihar vármegyék térségében

Bevezetés

A néprajztudomány már a 19. század folyamán is törekedett arra, hogy a jellegzetes népcsoportokat – kultúrájuk felgyűjtése és tanulmányozása mellett – térségi, területi szempontok alapján is behatárolja. Ez a tendencia ekkor már a néptánc tudomány keretei között is részint megjelenhetett, ebben a korai időszakban azonban a szakemberek jellemzően még csak egyes falvak bizonyos táncait vizsgálták. Tehát maga a kutatás nem terjedhetett ki a települések komplex táncanyagának, illetve az azokhoz fűződő szokások és hagyományok kereteinek teljes körű tanulmányozására.

A 19. század végén és a 20. század első felében jellemzően az is megnehezítette a táncfolklorisztikai vizsgálatokat, hogy a technikai fejlődés rendszerint gyorsabban söpörte el bizonyos területeken a folklór még szervesen működő egységes kereteit, mintsem hogy a technika vívmányai – így a kevésbé korlátozott, illetve megfizethető hang- és képrögzítés – a szakemberek kezébe kerülhettek volna. A zenei gyűjtések tekintetében ezt az anomáliát jól kiküszöbölhették a kották, azonban a mozdulatok tér- és időbeli megjelenéseinek egyöntetű dokumentálását, tehát magát az egységes tánclejegyzést csak az 1920–30-as évek fordulóján vetette papírra a magyar származású Lábán Rudolf.

Az alkotó munkatársa A. Knust és tanítványai tovább is fejlesztették ezt a módszert, figyelembe véve bizonyos regionális és kulturális eltéréseket is, amelyek országonként és népcsoportonként jelentkezhetnek. Az egységes rögzítési módszer elterjedéséhez azonban időre volt szükség, így jellemzően a 20. század első felében – éppen akkor, amikor a felbomló folklórkeretek táncra vonatkozó szegmensei jobbra még felgyűjthetők voltak – csak kevés gyűjtő ismerte ezt a pontos és egységes nemzetközi archiválási módszert.¹ Mindennek következtében ebben a korai időszakban a falvak tánckészletének összehasonlítására még nem volt elegendő a felgyűjtött anyag, így ekkor még a nagy-, közép- és kiségiós besorolás alapvető meghatározása sem volt lehetséges. A néptánc dialektusok táji tagolódásának felvázolása így csak az intézményesült néptánc kutatás keretei között valósulhatott meg, jóval a második világháború után. A kiválasztott kutatópontokról azonban csak

¹<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-366.html> Magyar Néprajzi Lexikon: Táncírás, kinetográfia (a letöltés ideje: 2014. december 17.)

a hatvanas évekre gyűlt össze olyan mennyiségű, illetve minőségű film- és hangfelvétel – a gyűjtésekhez kapcsolódó interjúk és lejegyzések mellett –, amelyek a Kárpát-medence néptánc dialektusainak alapvető térségi lehatárolását lehetővé tették. Ebben a munkában pedig elvülhetetlen érdeme van Martin Györgynek, aki ezt az óriási feladatot magára vállalta.

A néptáncdialektusok alapvető meghatározásához többek között figyelembe vették az adott települések tágabb térségeinek tájféldrajzi jellegzetességeit, mindezek mellett azonban kiemelkedő jelentőséggel bírnak a tánchoz kapcsolódó megnevezések, maga a terminológia, az azokhoz fűződő tudáskészlet, a táncalkalmak és zenei anyagok, a motívumok, a táncok felépítése illetve szerkezete, a térbeli mozgások, az összefogódzási módok és az eszközök használati módjai is.²

Mindezek mellett azonban igencsak releváns az adott vidék történelmi és társadalmi determináltsága, illetve önmeghatározása is. Az ország folyamatosan változó, hol elszeparált, hol pedig egységesülő centrum és periféria térségei miatt ugyanis sajátos kulturális egyenlőtlenségek, s így egyszersmind fáziseltolódások alakultak ki az idők során, amelyek nyilvánvalóan részint tetten érhetők a Kárpát-medence néptánc- és népzenei kincsének eltérő, jellegzetes vonásaiban is, amelyekre erős befolyást gyakorolhatott mind a tánc, mind pedig a zenei divathullámok mellett az egyes térségekre olyannyira jellemző interetnikus együttélés is.³

A magyar táncstudomány a Kárpát-medencei dialektusok tekintetében az eddig feldolgozott adatok alapján jellemzően erőteljes és kategorikus csoportosításokra törekszik, az egyes területek határait azonban igencsak nehéz precízen megrajzolni. Többek között ezzel a dilemmával szembesül a térkutatás az Alföld és Erdély átmeneti zónájában fekvő egykori Hajdú és Bihar vármegyék néptánc örökségének regionális jellegű kategorizálásakor is. A hagyományos osztályozási szemléletrendszerek mellett ugyanakkor segítséget nyújthat a táncgyűjtések települési színtereinek még alaposabb – részletes földrajzi, történelmi, társadalmi, változásainak – vizsgálata, továbbá a folyamatosan változó közigazgatási rendszerek, illetve a hajdanvolt kapcsolati hálózatok és a helyhez fűződő önzonosságtudat komplex interdiszciplináris tanulmányozása is, amely egyaránt elősegítheti a lokális, regionális, nemzeti és nemzetközi táncnyelv múltjának, jelenének és jövőalternatíváinak pontosabb megismerését is.

Átmeneti térségek Alföld és Erdély határán

Martin György a Kárpát-medencei néptánc dialektusok besorolásakor arra a következtetésre jutott, hogy azok jellemzően egybeeshetnek a már Bartók Béla által meghatározott négy nagyobb - Dunántúli, Felvidéki, Alföldi, és Erdélyi - népzenei

²MARTIN GYÖRGY: Magyar táncdialektusok. *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyűjtéséről*. Szerk.: FELFÖLDI LÁSZLÓ és PESOVÁR ERNŐ. Bp., 1997. 209–212.

³BARANYI BÉLA: Adalékok a határmentiség újraértelmezéséhez Magyarországon. *Deturope: Central European Journal of Tourism and Regional Development* 6. (2) pp, h. n. 2014. 26–45. és BARANYI BÉLA: *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Bp.–Pécs. 2007.

területtel. Később azonban a rendelkezésére álló információk alapján mégiscsak három nagyobb térséget különített el, s így a Nyugati, más néven Dunai, a Középső, avagy Tiszai, illetve, a Keleti, Erdélyi dialektusokat határolta el egymástól.⁴ Az általánosan elterjedt nagytáji hármastérségből számunkra jelenleg az utóbbi kettő az, amely kiemelkedő fontossággal bír, ha a néptánckultúra szempontjából pontosabban meg szeretnénk határozni a régvolt Hajdú és Bihar vármegyék térségi behatárolását.

A szóban forgó területek kisebb táncdialektusokra is bonthatók. Varga Gyula – a Tiszántúl egyik kiemelkedő néprajzkutatója – Martin György munkásságát is alapul véve, a Hajdúságot (Hajdúhát) és a Hortobágyot a középső dialektus Felső-Tisza vidéki területéhez sorolta. Bihar vármegye egészét – így többek között a Berettyó-Körösök vidékétől a Bihari síkságon át, a Nagy- és Kis-Sárréten keresztül egészen az Érmellék és Körösök vidékéig – azonban már ugyanazon nagytérség Dél-Alföldi, vagy más néven Alsó-Tisza vidéki zónájához osztotta.⁵ Martin György munkájában Bihar vármegye egészét úgyszintén a Középső nagyrégió Alsó-Tisza vidéki térségéhez, más néven a Dél-Alföldre sorolta, ennek azonban már szembeütően ellentmond az, hogy ugyanabban a tanulmányában a Felső-Tisza vidéknél is megemlítette Bihar egyes részeit a Hajdúság és Hortobágy mellett, mivel a Sárrét környékét már egyfajta kulturális átmeneti zónaként jelölte meg. Egy másik művében pedig, amely az erdélyi körtáncokkal foglalkozik Bihar is fel van tüntetve egy adattal.⁶

Az utóbbi szempontrendszer valószínűleg már pontosabbnak tekinthető, mindazonáltal az adott térségre vonatkozatható népzenei és táncadatok még napjainkban is meglehetősen hiányosak, mivel a hajdan összegyűjtött információk Magyarország és Románia különböző közgyűjteményeibe kerültek. Némelyik hangzóanyag még napjainkban sincs lejegyezve, illetve digitalizálva, egyes táncfilmek pedig sajnálatos módon elkallódtak az idők során, ezáltal is megnehezítve azok összehasonlítását, s így magát a pontosabb térségi behatárolást is.⁷ Béres András családjával 1973–74 között Nagybáródon mintegy

⁴VARGA GYULA: A néptáncok. *Néprajz egyetemi hallgatóknak 8.* (Oktatási segédanyag. Könyvkiadás forgalomba nem került.) Szerk.: UJVÁRY ZOLTÁN. Debrecen, 1990. 50.

⁵VARGA: i. m., 56–57.

⁶(MARTIN: i. m., 233–251.); PÁVAI ISTVÁN: Erdély a magyar néprajz-, népzene- és a néptánckutatás tájszemléletében. *Zenatudományi Dolgozatok 2004-2005.* Bp., MTA Zenatudományi Intézet, 2006. 193–216; MARTIN GYÖRGY: *A magyar körtánc és európai rokonsága.* Bp., 1979.

⁷(PÁVAI: i. m., 193–216.); FARAGÓ JÓZSEF–JAGAMAS JÁNOS: *Moldvai csángó népdalok és népballadák.* Bukarest. 1954. 49–50; JAGAMAS JÁNOS: „Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien”. In: *Studia memoriae Bélae Bartók sacra.* Bp., 1956. 469–501; JAGAMAS JÁNOS: „Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien.” In: *Studia memoriae Bélae Bartók sacra.* Editio secunda. Bp., 1957. 459–491; JAGAMAS JÁNOS: „Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. *Zenatudományi Írások.* 1977. 25–51; JAGAMAS JÁNOS–FARAGÓ JÓZSEF: *Romániai magyar népdalok.* Bukarest, 1974, 356–358. ALMÁSI ISTVÁN: „Jagamas János zenatudományi és pedagógiai művei”. *A népzene*

300 méternyi 8 mm-es filmanyagot rögzített. A kutatás kiterjedt a helyi viseletmintákra is, melyekről jó pár rajz maradt ránk, a táncfolyamatok és viseletek alaposabb rögzítéséhez azonban színes diákat és fekete-fehér fotókat is felhasználtak. A helyi adatközlő Venter Mihály és felesége volt. A felvételeken sálăjan (szilăgysăgi), luncan (hosszú, nyújtott lépés), mănintelul vagy más néven marintel (kezes, vagy marosmenti), ardelanu (erdélyi), polca (polka), pe picior (pepicsor, lábon vagy aprózó) illetve csárdás látható a fennmaradt források alapján. Ezen gyűjtés alapján valósulhatott meg a későbbiekben a koreográfus

mikrokozmoszában. Tanulmányok. Szerk.: JAGAMAS JÁNOS: Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította ALMÁSI ISTVÁN. Bukarest, 1984. 235–236.

CONTANTIN COSTEA Biharban, a Sebes-Körös völgyben két faluban végzett táncgyűjtést, amelynek során filmfelvételeket is készített. Krajnikfalván (Josani) (A település 1902-ben még az Élesdi járáshoz tartozott) 1965 májusában valószínűleg két-két folyamat sălăjanul-t és luncanul-t illetve egy-egy manintelul-t, és ardeleana-t, (Film nr. 72 Arhiva I. E. F.) rögzített. A sălăjanul, luncanul és a mănintelul esetében egy vegyes csoportot jelölt meg adatközlőként a gyűjtő, míg az ardeleana folyamatát Petru Domoco□ és Ileana Domoco□ táncolta. Constantin Costea Nagybăródon (Borod) (A település 1902-ben még a Élesdi járáshoz tartozott) 1965 májusában sălăjanul-t (Film nr. 72 Arhiva I. E. F.), luncanul-t, mănin□elul-t és ardeleanul-t (Film nr. 73 Arhiva I. E. F.), vett fel. A sălăjanul, mănintelul és ardeleanul adatközlője Mihai Venter és Victoria Venter volt, míg a luncanul-t egy vegyes csoport táncolta. A felvételek valószínűleg nem a településen, hanem Báródsomoson (Cornitel) készülhettek. A kutató Bihar vármegye Fekete-Körös völgyi térségében négy település táncanyagát vette filmre. Belényesörvényesen (Urvis) (A település 1902-ben még a Belényesi járáshoz tartozott), 1965 májusában ardeleana-t (Film nr. 74 a., d. Arhiva I. E. F.), polkát (Film nr. 74 b., e. Arhiva I. E. F.) és mănin□elul-t (Film nr. 74 f. Arhiva I. E. F.) rögzített. Az ardeleana első felvételnél ismét egy vegyes csoport van megjelölve adatközlőként, míg a második esetben a folyamatokat Teodor Masuena és Samica Vesa táncolta. Az első polka informátoraiként ismét egy vegyes csoport lett feltüntetve, míg a második esetben Teodor Haidu és Florea Lobon□ volt az adatközlő. A mănin□elul-t Vasile Cadar és Maria Cadar járta. Petrószon (Pietroasa) (A település 1902-ben még a Belényesi járáshoz tartozott, de közel feküdt a Vaskóhi járás határához), 1965 májusában roata-t (Film nr. 77 b., g. Arhiva I. E. F.), susul-t (Film nr. 77 d. Arhiva I. E. F.) és polkát (Film nr. 77 f. Arhiva I. E. F.) rögzített a gyűjtő. Adatközlőként ebben az esetben is egy vegyes csoport lett megjelölve. 1966 áprilisában Szohodol-Lázári (Lazuri) (A település 1902-ben még a Belényesi járáshoz tartozott), susul-t (Film nr. 99 c. Arhiva I. E. F.) és polkát (Film nr. 99 b. Arhiva I. E. F.) rögzítettek. Ezeket a táncokat is egy vegyes csoport járta, a felvétel azonban valószínűleg nem a faluban, hanem Nagyváradon készülhetett. Rényben (Rieni) (A település 1902-ben még a Vaskóhi járáshoz tartozott), 1966 májusában a helyi susul-ról (Film nr. 96 a. Arhiva I. E. F.), polkáról (Film nr. 96 b. Arhiva I. E. F.), manin□elul-ról (Film nr. 96 d. Arhiva I. E. F.) készült felvétel. Az adatközlőként ebben az esetben is egy vegyes csoport van megjelölve. Lásd bővebben CONTANTIN COSTEA: *Folclor coregrafic Bihor I-II*. Casa crea□iei populare a jude□ului Bihor. Partea muziclă: IOSIF HERTEA. Coperta □i schi□ele: TEODOR DAN. Cartografia: GHEORGE GAMAN. Redactor responsabil: LUCZAI CAROL. Tiparul executat sub comanda nr 46, la Intreprinderea Poligrafică "Crisana" Oradea, str. Moscovei nr. 5. 1968. I. (Krajnikfalva: 62; 121; 152; 223; 273; 295); (Nagybăród: 317; 375; 405; 427); 1968. II. (Belényesörvényes: 223; 249; 325; 363; 409); (Petrósz: 42; 71; 94; 112); (Szohodol-Lázur: 131; 154); (Rény: 170; 183; 195).

Nagybáródi táncok, és Kerezi leánytáncok című alkotása is. Az archív filmanyag hollétéről jelenleg nem rendelkezünk kellő információval, a koreográfiákról azonban több felvétel is készült az idők során.⁸ Varga Gyula korai gyűjtéseiről árulkodik egy a Zenetudományi Intézetben őrzött kézirat, amelyben utalást találunk arra, hogy a kutató 1949-51 között más Borsod-Abaúj-Zempléni és Szabolcs Szatmár megyei táncfilmek mellett Hajdú és Bihar térségében is készített felvételeket, amely a következő településeket érintette: Debrecen, Hajdúhadház, Hosszúpályi, Nagyléta, Püspökladány, Tiszacsege és Vértes esetében 9 mm-es filmtekereseken cigánytáncokat rögzített a gyűjtő, amelyekhez táncleírás és fotódokumentáció is tartozott. 1949–1953 között pedig Hajdúnánáson és Nádudvaron készített tánclejegyzést illetve fotókat, a helyi csárdásról és verbunkról, míg Méhkeréken 1951–1952 között román táncokat, (mănin□elul, ardeleana vagy ardelanu, duba, chimpinescu, bătuta, alunelu, cāluser, turca, *pennficionel?*) rögzített. Szülőfalujában, Kismarján 1950-ben a helyi csárdásról és verbunkról gyűjtött anyagokat, míg 1953-ban kondás-, és cigánytáncokat dokumentált. Mindkét esetben 9 mm-es filmszalagot használt, illetve táncleírásokat és fotódokumentációkat is mellékelte a mozgóképekhez.⁹ Az 1960–70-es évek óta azonban újabb tudományos eredmények is napvilágot láttak, amelyek részint revidálhatják, illetve pontosíthatják a néptáncok területi tagolódását, a későbbiekben talán kiegészítve mindezeket a közgyűjteményekben őrzött adatok – filmek, fotográfiák, és lejegyzések – összegyűjtésével, illetve elemzésével.

Legutóbb éppen Borsos Balázs vállalta magára azt az óriási feladatot, hogy a Magyar Néprajzi Atlaszok igencsak sokrétű adatainak számítógépes feldolgozása alapján pontosabban megrajzolja a Kárpát-medence népi kultúrájának nagy-, közép- és kistérségi besorolását. Maguk a tényanyagok meglehetősen szerteágazók – még a bizonyos helyszínek hiányos információi mellett is – azonban a kirajzolódó kulturális régiók részint talán a néptáncra és a népzeneire is vonatkoztathatók.¹⁰ A Magyar Néprajzi Atlaszok vizsgálatai során többek között fény derült arra, hogy az Alföld térsége és Erdély között fekszik egy Átmeneti kulturális nagyrégió, amelynek választóvonalala észak-déli irányban éppen a hajdani Bihar vármegye térségén húzódik keresztül, de részint még érinti magát a Hajdúsági kulturális zónát is. Az alföld keleti határvidékének centrumában pedig az Alsó-Tisza-vidéktől északra

⁸Lásd bővebben BÉRES ANDRÁS: A Nagybáródi táncok forrásértéke. *Táncstudományi Tanulmányok*. Szerk.: MAÁCS LÁSZLÓ. Bp., 1992. 117–121.

⁹Ezeknek az anyagoknak a hollétéről azonban jelenleg nem rendelkezek információkkal. Feltételezhető, hogy maga a fennmaradt dokumentum sem teljes, mivel a települések sorszámozott felsorolásánál hiányzik a 9, 11-17, 19-es szám. A jegyzék esetleg a filmszalagokat is jelölheti, mivel ugyanazon szám alatt néha több község is szerepel. Lásd bővebben: *Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet (a továbbiakban ZTI). Kézirattár Akt. 402.*

¹⁰BORSOS BALÁZS: *A magyar népi kultúra régiói I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld*. Bp., 2011. 25., 28., 56.; MAGYAR ZOLTÁN: *A magyar népi kultúra régiói II. Felföld, Erdély, Moldva*. Bp., 2011.; illetve BORSOS BALÁZS: *A magyar népi kultúra regionális struktúrája I-II. A Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása alapján*. Bp., 2011.

kirajzolódott egy Közép-Tiszántúli kulturális középrégió, amelyhez részint hozzákapcsolható maga a Hajdúság, de Bihar vármegye síkvidéki térsége is.

Az Átmeneti nagyrégió érdekes módon már az északkeleti Alföld térségét is felöleli, alkotóelemei pedig a következők: a Nyírség és tágabb környezete (Nyugati középrégió), a Felső-Tisza-vidék (Északi középrégió), illetve maga az Alföld keleti peremvidéke a Partiummal egyetemben (Keleti középrégió), amelynek szerves részét képezi Bihar vármegye hegyvidéki térsége és maga a Szilágyság is. A Felső-Tisza-vidék és a Nyírség Átmeneti nagyrégióhoz sorolását a néprajzi vizsgálatokon túlmenően többek között a hagyományos népi tájszemlélet is alátámaszthatja, hiszen a Szamos és Tisza között élők önmagukat már nem tekintették alföldi embereknek, szerintük az ugyanis csak a Nyírségen túl veszi kezdetét.¹¹

Interdiszciplináris megközelítésben annyi bizonyosan tetten érhető, hogy maga a régvolt Hajdú kerület és tágabb térsége déli irányában már jóval ritkább településszerkezettel rendelkezik, és a hortobágyi pusztaság nagyállattartó alföldi életmódja sem feleltethető meg teljes mértékben Nyírség és Szatmár kultúrájával. Ezek az életvitelt befolyásoló mechanizmusok pedig részint hatással voltak az egyes nagy-, közép- és kistrégiók lakosságára, identitásképekre talán éppen úgy, mint akár tánckultúrájukra. Valószínűleg többek között éppen ezért sem tekinthető véletlennek, hogy nemcsak a táj, és önazonosságtudat szempontjából különböztethető meg a Nyírség és Szatmár a Hortobágytól, Hajdúságtól, vagy éppenséggel Bihartól, hanem minden bizonnyal részint a néptáncok szempontjából is.¹²

Borsos Balázs munkája nyomán fény derült arra is, hogy az adott térségben számos kistrégió található, azok azonban éppen úgy, mint a közép- és nagyrégiós besorolás esetén kulturális értelemben részint fedik egymást, ennek következtében pedig számos átmeneti zónával számolhatunk, amelynek során egyes falvak esetében többpólusú identitásképe is kialakulhatott az idők során. Mindennek következtében tehát, amíg nem végezzük el a települések néptáncra és a népzeneire vonatkozatható archív anyagainak összegyűjtését és elemzését, kiegészítve mindezt a falvak hajdani házasságkötésekre vonatkozatható anyakönyvi adatainak feldolgozásával¹³ – amelyek egyszersmind fényt deríthetnének a régvolt, azonban valószínűleg még részint napjainkban is kitapintható kapcsolati hálózatokra –, képtelenek leszünk pontosabban meghatározni, hogy a kutatott térségek mezsgyezónájában fekvő települések mely kulturális kis- vagy középrégióba is sorolhatók valójában.

A kérdéskör mélyebb vizsgálatát a továbbiakban elősegíthetné egy kérdőíves felmérés is, amely talán pontosabb képet rajzolna ki a falvak lokális, regionális szemléletéről. Feltétlenül meg kell jegyeznünk azonban, hogy napjaink

¹¹BORSOS: *A magyar népi kultúra régiói I.* 198., 265–367.

¹²A néptánc-terminológia legalábbis markánsan megkülönbözteti egymástól a nyírségi vagy a szatmári táncokat.

¹³Ugyanakkor tekintetbe kell venni, hogy az anyakönyvbe bejegyzett adatok alapján nem állapítható meg teljes biztonsággal, hogy a házasságkötés kori lakhelye a születési helye is egyben.

önazonosság tudatra vonatkozó információi már nem feltétlenül esnek pontosan egybe a múlt századi, vagy az azt megelőző korszak identitásképeivel, így ennek következtében számos történelmi és közigazgatási kapcsolódási pontot is figyelembe kell vennünk, hogy a néptáncokra vonatkoztatva kiségiós szempontból pontosabb kijelentéseket tegyünk. Itt szükséges megjegyezni, hogy egy igencsak erős interetnikus, magyar-román kulturális egymásra hatással is számolnunk kell Bihar vármegye területén, így tehát a felmerült térségi dilemmákra – mindezt pedig a néptánc kultúrához kapcsolva – kizárólagosan a Magyar Néprajzi Atlaszokból nem kaphatunk átfogó választ, hiszen ezek az adatok jellemzően éppen a más nemzetekre vonatkoztatva nem szolgáltathatnak elegendő információt.

A kutatott térségben mindezekon túlmenően azonban esetleg számos kérdésre választ kaphatunk és talán pontosíthatjuk is a néptáncra vonatkozatható regionális ismereteinket, ha megpróbáljuk összevetni a már meglévő tudásunkat a Borsos Balázs által elvégzett – számos egyéb információt is feldolgozó – Néprajzi Atlaszok számítógépes elemzésével. A későbbiekben mindezt kiegészítve más egyéb, interdiszciplináris kutatási lehetőségekkel is, talán újabb dilemmákat is felvethetünk az adott tárgykörhöz fűzhető reménybeli válaszok és nyitott kérdések mellett.

Történelmi és kulturális determináltság, az Alföld keleti térségének centrumában

Mivel a „hajdú tudat” jelenléte a kutatott régió északi térségében kulturális szempontból mind a mai napig igen meghatározó, éppen ezért történelmünk rövid bemutatása megkerülhetetlen. Debrecen térségében már a 16–17. század környékén megjelentek azok az erősen heterogénnek tekinthető népelemek, amelyek a török hódoltság területéről érkeztek. Ezek az emberek a korai időkben jellemzően marhahajtással keresték kenyerüket, később azonban nemesi privilégiumokkal rendelkező katonai renddé formálódtak és ennek fejében mentesültek a földesúri terhektől. Körükben jellemzően a későbbiek során sem vált meghatározóvá az etnikai származás és hovatartozás kérdése, bár az is igaz, hogy eredetüket tekintve sohasem voltak egységesek, és a nemzeti érzések erősebb, meghatározó fellángolása is csak a 19. századra datálható. Letelepítésük főként Bocskai István nevéhez köthető, aki saját területein biztosított szállást számukra, ugyanakkor még Báthori Gábor fejedelemségének idején is nagy adományokban részesültek, többek között Bihar vármegye vidékein is.¹⁴

Felmerülhet bennünk a kérdés, a hajdúk miért éppen ebben a régióban találtak otthonra? Ennek számos oka lehetett. Egyfelől az 1600-as években a török betörések miatt, számos falu lakossága megcsappant, az itt élők többsége elmenekült, vagy meghalt. Sok település szinte teljes egészében megsemmisült, így nagy földterületek váltak parlagon heverő pusztasággá. Másfelől a katonai szolgálattal tartozó hajdúk ütőképes védőzónát képezhettek mind a török betörések, mind pedig a császári

¹⁴http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Berettyoujfalu/pages/009_berettyoujfalui_hajduk.htm SZENDREY ISTVÁN: *A bihari – berettyóújfalusi Hajdúk.* (a letöltés ideje: 2014. december 17.)

seregek ellen az épségben maradt Debrecen, illetve a környező aprófalvas nyírségi, érmelléki és sárréti alföldi helységek között, egy ideig megvédve ezáltal Nagyváradot, Erdély kapuját is.¹⁵

Még a 18. században is jóval nagyobb környéket öleltek fel, mint a régvolt Hajdú kerület, vagy a későbbiekben részint abból kialakított, jobbára szabolcsi településekkel „bővített” vármegye. Elmondható azonban az is, hogy már a korai időkben sem lehetett kiterjedt, egységes övezetről beszélni, mivel többször előfordult, hogy a nagy számban újonnan letelepített, közös kiváltságokkal rendelkező, már amúgy is heterogén félkatonai szervezet csak részbirtokokra tett szert egyes falvakban. Az is megesett, hogy a tisztek saját vegyes lakosságú településükön a már meglévő magán javaikra szereztek kiváltságokat, illetve a kapitányok is sok esetben olyan falvakat kaptak adományul vitézségükért, ahol részint, vagy teljes egészében privilégiumokkal nem rendelkező jobbágyok éltek.¹⁶

A Habsburg uralkodóház ezeket a kiváltságokat azonban nem ismerte el, és csak hosszas pereskedések és birtokcserék által sikerült 6 településnek – Hajdúböszörménynek, Hajdúnánásnak, Hajdúdorognak, Hajdúhadháznak, Vámospércsnek és a Debrecenhez tartozó hortobágyi puszták miatt némiképp különálló Hajdúszoboszlónak – megőriznie privilegítását, amelyek együtt, 1790-től külön hajdú kerületet alkottak.¹⁷ Így a zömében kis hajdú településekkel tarkított bihari térségekben értelemszerűen nem, vagy csak nagyon nehezen alakulhatott ki tartós, egységes identitás, nem úgy, mint a későbbi nagy, vagy más néven öreg hajdúvárosok esetében. A szóban forgó csoport jelenléte azonban a Berettyótól északra fekvő „Bihar-alföldi” települések történetében sem elhanyagolható. Jól tükrözik mindezt a térségi vizsgálatok és a Néprajzi Atlaszok alapján felvázolt kistrégiós besorolások is.

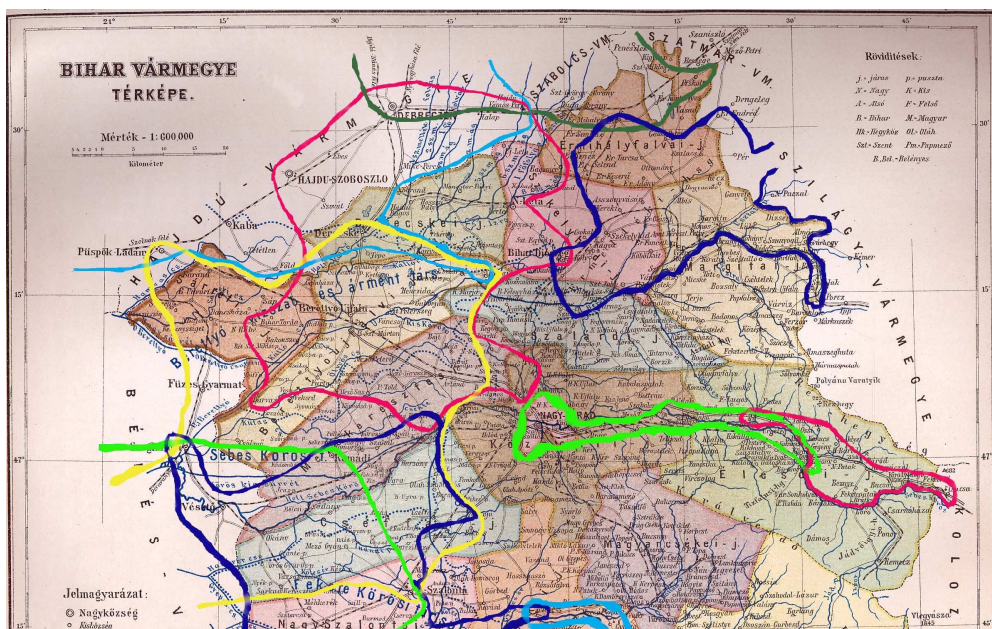
A Berettyó mentétől északra elterülő falvak esetében voltaképpen – amely térség Debrecen vonzáskörzetének is tekinthető – részint még tetten érhető a hajdúsági jelleg. Bár azt is meg kell említeni, hogy az 1870-es években – tehát éppen akkor, amikor a népi kultúra és azon belül a népzene és néptánc is az utolsó nagy virágkorát élte – Kaba, Hosszúpályi vagy a bizonyítottan egykori kis hajdú települések, úgymint Mikepércs, Derecske, Berettyóújfalu stb. jellemzően még – vagy már megint – bihari identitással bírtak, amely talán nem elhanyagolható a táncanyagok térségi behatárolásának esetében sem.¹⁸

¹⁵MENDÖL TIBOR: Bihar vármegye földrajza. *Bihar vármegye*. Szerk.: NADÁNYI ZOLTÁN. Bp., 1938. 40–41.

¹⁶SZENDREY ISTVÁN: *Hajdúszabadságlevelek*. Debrecen, 1971. 7.

¹⁷BORSOS: *A magyar népi kultúra régiói I.* 292–293.

¹⁸BÉRES CSABA–SÜLI-ZAKAR ISTVÁN: *Bihar. Térbeli hátrányok-társadalmi problémák*. Debrecen-Berettyóújfalu, 1990. 20. Biharról lásd bővebben BALCSÓK ISTVÁN: A Bihari térség általános bemutatása. *Magyarország kistrégiói 8/1. Hajdú-Bihar megye. Bihari térség*. Főszerk.: BARANYI BÉLA. Bp., 2002. 11–25.

1. ábra. Bihar vármegye kulturális kistérségei a Magyar Néprajzi Atlaszok tükrében Borsos Balázs 2011-ben megjelent műve alapján.¹⁹

Az Alföld területén északról dél felé haladva terül el: 1. A Dél-Nyírség (sötétzöld vonallal jelölve), amely már az Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójának a része. 2. Debrecen és vonzáskörzete (piros vonallal jelölve). 3. A Hajdúság (világoskék vonallal jelölve). 4. A Sárrét mente (sárga vonallal jelölve). 5. A Körösök alföldi szakasza (világoszöld vonallal jelölve). 6. A Kölesér vagy más néven Bihari Mezőség (sötétkék vonallal jelölve). Bihar vármegye keleti térségében (Átmeneti nagyrégió Keleti középrégiója, Partium) fekszik északról dél felé haladva: 7. Az Érmellék és Berettyó mente (sötétkék vonallal jelölve). 8. A Sebes-Körös völgyében a Bihari Hegyköz és Rézalja (világoszöld vonallal jelölve). 9. A Sebes-Körös völgyében a Báródság (piros vonallal jelölve). 10. A Fekete Körös völgye (világoskék vonallal jelölve).

¹⁹Az alaptérkép elérhetősége: http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/kepek/big_varmpic_Biharterk.jpg (a letöltés ideje: 2014. november 26.) A feltüntetett hipotetikus határvonalak rajza saját szerkesztés BORSOS BALÁZS és MAGYAR ZOLTÁN: *A magyar népi kultúra régiói I-II.* térképei alapján. A könyvben szereplő térképmelléleteket NAGY BÉLA készítette.

ERROR: ioerror
OFFENDING COMMAND: image

STACK: